

Przemysław Zwiernik

Rozpracowanie "Motorniczego"

Pamięć i Sprawiedliwość 2/2 (4), 343-349

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rozpracowanie „Motorniczego”

Po podpisaniu porozumień w Szczecinie i Gdańsku (30 i 31 sierpnia 1980 r.) w całym kraju powstawały załóżki niezależnych samorządnych związków zawodowych. W pierwszych dniach września 1980 r. inicjatywy powoływania niezależnych związków zawodowych pojawiły się także w zakładach pracy w Poznaniu i województwie poznańskim. Do 10 września Służba Bezpieczeństwa zarejestrowała, że w dwóch zakładach pracy oficjalnie zgłoszono powstanie nowych związków, a w dwunastu innych wysunięto postulaty ich utworzenia. Jednocześnie część osób zaangażowanych w organizowanie tych związków w porozumieniu z działaczami z Gdańska podjęła próby utworzenia struktury regionalnej. Do najbardziej aktywnych organizatorów w Poznaniu SB zaliczała wówczas Olgierda Stankiewicza z Poznańskich Zakładów Elektrotechnicznych „Centra”, Bonifacego Wysockiego z Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego oraz Tadeusza Koraszewskiego – działacza opozycji w latach siedemdziesiątych¹. 11 września 1980 r. przedstawiciele około czterdziestu zakładów pracy spotkali się nad poznańskim jeziorem Malta i zawiązali Międzyzakładowy Komitet Założycielski NSZZ w Poznaniu. Do Prezydium MKZ wybrane zostały następujące osoby: Jerzy Jankowski (Zakłady Przemysłu Metalowego im. Hipolita Cegielskiego) – przewodniczący, Zdzisław Rozwałak (Poznańska Fabryka Maszyn Zniwnych) – wiceprzewodniczący, Krzysztof Mędrak (Zakład Zadrzewiania i Zieleni), Roman Schefke (Akademia Rolnicza) – skarbnik, Lech Dymarski – rzecznik prasowy, Olgierd Stankiewicz („Centra”) – łącznik między Poznaniem a Gdańskiem, oraz Aleksander Ziemkowski – inż. architekt, doradca MKZ². Początkowo zebrania MKZ odbywały się w mieszkaniu Feliksa Kubiaka przy ul. Powstańczej 3/6. 22 września w czasie jednego z takich spotkań na nowego przewodniczącego MKZ wybrano Zdzisława Rozwałaka³.

17 września 1980 r. trzech przedstawiciele poznańskiego MKZ: Lech Dymarski, Julian Zydorek (Wielkopolskie Zakłady Teleelektroniczne „Telkom-Teletra”) i Jan Luttera (WPK) wzięli udział w spotkaniu reprezentantów niezależnych związków

¹ Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Poznaniu [dalej: AIPN Po], 0/6/210, t. 9, *Informacja sygnalna dot[ycząca] organizowania NSZZ w zakładach pracy*, 10 IX 1980 r., k. 216–217. Tadeusz Koraszewski był współpracownikiem Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” i Studenckiego Komitetu Solidarności w Poznaniu. W sierpniu 1980 r. wspierał strajkujących pracowników WPK. Później pracował w Komisji Interwencji MKZ NSZZ „Solidarność” Wielkopolska (początkowo używano nazwy MKZ Poznań). Po wprowadzeniu stanu wojennego został internowany, a następnie wyemigrował do Szwecji.

² B. Fabiańska, *Być wolnym Polakiem*, Poznań 2000, s. 15; AIPN Po, 0/6/210, t. 9, Informacja, 12 IX 1980 r., k. 228; „Komunikat” 1980, nr 1; *Sprawozdanie Prezydium MKZ NSZZ „Solidarność” Region Wielkopolska w okresie od 11. IX. 1980 do 10. VII. 1981*, s. 2.

³ AIPN Po, 0/6/210, t. 9, Informacja, 23 IX 1980 r., k. 248.

w Gdańsku. Po powrocie Zydorek i Luttera weszli w skład Prezydium MKZ Wielkopolska, a później Luttera objął funkcję wiceprzewodniczącego MKZ⁴.

W pierwszych tygodniach organizowania się NSZZ „Solidarność” doszło do konfliktu między MKZ a inicjatorami Związku w Zakładach Cegielskiego i Fabryce Obrabiarek Specjalnych „Wiepofama”. Oceniając krytycznie postawę niektórych działaczy z „Wiepofamy”, członkowie MKZ stwierdzali, iż funkcjonariusze SB, którzy wykorzystywali ich „naiwność i brak doświadczenia”, podjęli nieudaną próbę rozbitcia „Solidarności”. MKZ odnotował również inne próby działań przeciwko członkom Związku – szantaże, śledzenie niektórych osób, zniszczenie prywatnego samochodu Bonifacego Wysockiego, oddanego do dyspozycji MKZ⁵.

Tymczasem 26 września odbyło się spotkanie MKZ (I Walny Zjazd Delegatów), w którym wzięli udział przedstawiciele 113 zakładów pracy z województwa poznańskiego. Ukonstytuowało się wówczas nowe prezydium, liczące dwanaście osób, oraz dwunastoosobowa grupa doradców⁶. Ogółem przed ostatecznym zarejestrowaniem NSZZ „Solidarność” (11 listopada 1980 r.) odbyły się trzy walne zjazdy delegatów komisji zakładowych, które miały charakter organizacyjny. Stałe powiększono również skład Prezydium MKZ NSZZ „Solidarność” Wielkopolska⁷.

MKZ, jako struktura tymczasowa, istniał do I Walnego Zgromadzenia Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Wielkopolska (11–13 lipca 1981 r.), podczas którego wybrano Zarząd Regionu. 15 lipca ukonstytuowało się nowe prezydium, na jego czele stanął ponownie Zdzisław Rozwałak, a wiceprzewodniczącymi zostali: Leonard Szymański („Wiepofama”) i Andrzej Judek („Teletra”).

Między 10 listopada 1980 r. a 11 lipca 1981 r. kształtowały się też struktury Związku w poszczególnych zakładach pracy, przeprowadzono wybory do wszystkich komisji zakładowych „Solidarności”, a do czerwca 1981 r. MKZ zorganizował sześć walnych zjazdów delegatów komisji zakładowych⁸. W czasie kampanii wyborczych do władz „Solidarności” w zakładach pracy SB dostrzegła radykalizację postaw poszczególnych działaczy Związku i z tą tendencją wiązano wybór Bogdana Ciszaka na przewodniczącego Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Zakładach Cegielskiego. SB uznawała go za zwolennika „bezwzględnej realizowania porozumień strajkowych i twardego kursu wobec dyrekcji” oraz za osobę mającą dobre kontakty ze Stanisławem Barańczakiem – członkiem Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”. Poprawiła się również współpraca między MKZ a „Solidarnością” w Zakładach Cegielskiego i w efekcie 24 kwietnia 1981 r. – podczas tzw. kryzysu bydgoskiego – członkowie MKZ przenieśli się na teren tego zakładu, tam funkcjonował również Międzyzakładowy Komitet Strajkowy¹⁰.

Przez cały czas poznańska SB prowadziła działania operacyjne zarówno wobec MKZ, jak i struktur zakładowych „Solidarności”. Czynności te wykonywali

⁴ B. Fabiańska, *op. cit.*, s. 17.

⁵ *Sprawozdanie Prezydium MKZ...*, s. 3.

⁶ AIPN Po, 0/6/210, t. 9, Informacja, 30 IX 1980 r., k. 262.

⁷ *Sprawozdanie Prezydium MKZ...*, s. 3–4.

⁸ B. Fabiańska, *op. cit.*, s. 75, 85–93.

⁹ AIPN Po, 0/6/211, t. 4, Depesza szyfrowa, 23 I 1981 r., k. 132.

¹⁰ *Ibidem*, 0/6/210, t. 6, Informacja, 24 III 1981 r., k. 486; *ibidem*, Informacja, 26 III 1981 r., k. 481–482a.

m.in. funkcjonariusze Sekcji III Wydziału III A SB Komendy Wojewódzkiej MO w Poznaniu w ramach sprawy obiektowej kryptonim „Związek” (nr rejestracyjny 30467). W siódmym punkcie planu działań, który został zatwierdzony przez zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. SB płk. B. Kamińskiego, sformułowano zalecenia dotyczące środków podejmowanych wobec kontrolowanych operacyjnie działaczy „Solidarności”. Funkcjonariusze SB mieli rejestrować kontakty osób objętych sprawą (tzw. figurantów) z członkami MKZ, dokumentować ich postawę polityczną, zamierzenia i plany związane z działalnością w NSZZ „Solidarność”, wystąpienia „negatywne politycznie”, przypadki wykonywania i kolportowania wydawnictw bezdebitowych, podważania „zasadności zawartych sojuszy międzynarodowych” i organizowania wystąpień „dyskredytujących dorobek PRL”, powinni także rozpoznawać „słabostki oraz negatywne nawyki figurantów” (takie jak nadużywanie alkoholu, narkomania i odchylenia seksualne) oraz ich osobowość i cechy charakteru¹¹. Poważne skutki przynosiły działania dezintegracyjne polegające na skłócaniu między sobą poszczególnych liderów wielkopolskiej „Solidarności”. O takich efektach informowano Ministerstwo Spraw Wewnętrznych już 15 listopada 1980 r., stwierdzając, że w wyniku podjętych przez SB operacji członkowie Prezydium MKZ pomawiali innych o współpracę z SB, dwulicowość lub uleganie władzom¹².

Tylko od 14 do 24 lutego 1981 r. do przedsięwzięć neutralizujących i dezintegrujących działalność MKZ oraz ogniw zakładowych Związku Służba Bezpieczeństwa wykorzystano 73 tzw. osobowe źródła informacji, przeprowadziła 54 rozmowy, których celem było przeciwdziałanie inicjatywom „Solidarności” „na ochronianych obiektach”, kontynuowała trzydzieści rozmów operacyjnych z działaczami związkowymi w celu „sterowania ich postępowaniem” oraz uzyskania „określonych efektów politycznych”, a we wszystkich środowiskach starała się doprowadzić do wyciszenia „negatywnych [z punktu widzenia SB – P.Z.] dyskusji o charakterze politycznym”¹³. Jedną z niezależnych inicjatyw, które były torpedowane metodami operacyjnymi, był zamiar Tadeusza Koraszewskiego powołania w Poznaniu oddziału Amnesty International¹⁴.

W latach 1980–1981 przedmiotem operacyjnego zainteresowania SB byli członkowie MKZ, jego etatowi pracownicy lub współpracownicy. Na przykład wobec siedmiu redaktorów pisma „Solidarność Wielkopolski”, wydawanego przez MKZ od listopada 1980 r., funkcjonariusze wydziałów III i III A poznańskiej SB prowadzili sprawy operacyjnego sprawdzenia lub operacyjnego rozpracowania¹⁵. Działaczy Związku rozpracowywano również w ramach poszczególnych spraw obiektowych, np. kryptonim „Energia”¹⁶.

¹¹ *Ibidem*, 00/8/1484, t. 1, *Notatka służbowa dot[ycząca] figuranta [...]*, 18 XI 1980 r., k. 148. Punkt 7 przedsięwzięć zawartych w omawianym planie działań znany jest jedynie z wyciągu w formie notatki służbowej znajdującej się w badanych materiałach. Akta sprawy obiektowej krypt. „Związek” nie zostały dotychczas przeze mnie odnalezione.

¹² *Ibidem*, 0/6/210, t. 9, *Informacja*, 15 XI 1980 r., k. 344.

¹³ *Ibidem*, 0/6/211, t. 4, *Depesza szyfrowa*, 24 II 1981 r., k. 320.

¹⁴ *Ibidem*, *Depesza szyfrowa*, 28 II 1981 r., k. 346.

¹⁵ *Ibidem*, *Depesza szyfrowa*, 20 II 1981 r., k. 302.

¹⁶ *Ibidem*, 00/8/1634, *Informacja opracowana na podstawie relacji „kontaktu operacyjnego”*, 30 XI 1981 r., k. 11.

Jedną z osób, przeciwko której prowadzono tego rodzaju działania (sprawa operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Motorniczy”), był Jan Luttera, wiceprzewodniczący MKZ NSZZ „Solidarność” Wielkopolska. Już w styczniu 1981 r. przewodniczący MKZ interweniował u wojewody poznańskiego, informując go o śledzeniu Luttery przez SB i obawach z tym związanych, a w kwietniu pojawiły się podpisane jego nazwiskiem ulotki zawierające nieprawdziwe ogłoszenia, z numerem jego prywatnego telefonu.

Jan Luttera był wiceprzewodniczącym MKZ do lipca 1981 r.¹⁷ Pomimo że nie został wybrany do Zarządu Regionu, nadal prowadzono przeciwko niemu przedsięwzięcia operacyjne, które zostały skonkretyzowane w szczegółowym planie działania. Plan ten dokumentuje sposoby niejawnych działań wobec członków legalnego wówczas związku zawodowego i rzuca światło na metody stosowane przez SB. Z tego dokumentu wynika, że rozpracowywane osoby były w swoisty sposób osaczane przez funkcjonariuszy SB: przez sieć tajnych współpracowników, kontrolę korespondencji i rozmów telefonicznych, obserwację. Można również przypuszczać, że podstawą publikowanego tu dokumentu był wspomniany wcześniej plan działań SB wobec NSZZ „Solidarność” i według podobnego schematu rozpracowywano innych działaczy Związku.

Zatwierdzam

Poznań, dn. 9 X [19]81

^aZaplanowane czynności należy zrealizować w trybie pilnym.
W oparciu o posiadane rozpoznanie opracować realny plan
przedsięwzięć operacyjnych do sprawy.
[podpis nieczytelny] 22 X [19]81 r.^a

Tajne ^bspec[jalnego] znaczenia^b

Plan

czynności w sprawie operac[yjnego] sprawdzenia
krypt. „Motorniczy” nr rej[estracyjny] 30489

1. Sytuacja operacyjna

Sprawę operac[yjnego] sprawdzenia krypt. „Motorniczy” założono w dniu 30 XII [19]80 na podstawie informacji t[ajnego] w[spółpracownika] ps. „Lesław” nr rej[estracyjny] 30293, że figurant zatrud[niony] w W[ojewódzkim] P[rzedsiębiorstwie] K[omunikacyjnym] Poznań w charakterze motorniczego, były wiceprzewodniczący MKZ Wielkopolska, utrzymuje kontakty z przedstawicielami grup antysocjalistycznych. W sierpniu [19]80 aktywnie uczestniczył on w strajku pracowników WPK. Działając w ramach MKZ, aktywnie działał na rzecz przygotowania akcji strajkowej w Poznaniu, m.in. w związku ze sprawą

^{a-a} Fragment dopisany inną ręką.

^{b-b} Fragment dopisany inną ręką.

¹⁷ *Ibidem*, 00/8/1289, [cz. 2], Notatka, [1981 r.], k. 15; *ibidem*, Wyciąg z informacji od tajnego współpracownika ps. „Lesław” z 24 IV 1981 r., k. 33; *ibidem*, [cz. 1], Meldunek operacyjny, 29 X 1981 r., k. 20.

wolnych sobót. Rozprowadzał też wśród przedstawicieli załóg poznańskich zakładów pracy przebywających w siedzibie MKZ materiały publikowane w kraju przez nielegalne wydawnictwo.

Biorąc pod uwagę fakt, że figurant może wykorzystać działalność w ramach związku do celów wrogich, podjęto działania zmierzające do wyjaśnienia powstałych zagrożeń w ramach sprawy krypt. „Motorniczy”.

2. Cel sprawy

Rozpoznanie źródeł i przyczyn powstałych zagrożeń, określenie negatywnego wpływu figuranta na środowisko oraz podjęcie ewentualnych działań neutralizujących.

3. Kierunki

1) Rozpoznanie przyczyn powstałego zagrożenia i bieżąca kontrola figuranta ze szczególnym uwzględnieniem jego powiązań z przedstawicielami grup antysocjalistycznych oraz działań niezgodnych ze statutem „Solidarność”.

2) Ustalenie zakresu i stopnia jego negatywnego oddziaływania na środowisko załóg obiektów podległych Z[arządowi] R[egionu], a zwłaszcza WPK Poznań.

3) Rozpoznanie osobowości figuranta, motywów jego działania i innych przesłanek determinujących jego postawę.

4) Inspirowanie działań neutralizujących, dokumentowanie wrogiej działalności, przeciwdziałanie próbom wykorzystania „Solidarność” do prowadzenia wrogiej działalności politycznej.

4. Siły i środki operacyjne

Aktualnie nie posiadamy źródeł informacji posiadających bezpośredni dostęp do figuranta.

Możliwości pośredniej kontroli figuranta posiadają: t[ajny] w[spółpracownik] ps. „Lesław” i k[ontakt] o[peracyjny] ps. „Józef” (w miejscu zamieszkania)¹⁸ oraz t[ajni] w[spółpracownicy] ps. „Lesław”, „Fredek”, „Antoni” i k[ontakt] o[peracyjny] ps. „Ryś” w miejscu pracy (WPK Poznań).

Poza tym do kontroli zostanie wykorzystane „B”¹⁹, PT²⁰, „W”²¹ oraz możliwości operacyjne komisariatu IV [MO] w Poznaniu.

5. Przedsięwzięcia

1) Celem bezpośredniego dotarcia do figuranta oraz jego kontroli zorganizuje się w bliskim jego otoczeniu, w miejscu pracy osobowe źródło informacji.

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: 30 XI [19]81

2) Zadaniując t[ajnych] w[spółpracowników] ps. „Lesław”, „Antoni”, „Fredek” oraz poprzez k[ontakty] o[peracyjne] ps. „Ryś” i „Józef” szczególną uwagę

¹⁸ Hotel pracowniczy „Zacisze” przy ul. Armii Czerwonej w Poznaniu.

¹⁹ Obserwacja.

²⁰ Podśluch telefoniczny.

²¹ Kontrola korespondencji.

zwróci się na ujawnienie wszelkiej wrogiej działalności figuranta, określenie stopnia i zakresu wrogiego oddziaływania figuranta, na rozpoznanie jego osobowości, kontaktów i faktów kompromitujących.

Wykona: pracownicy obsługujący źródła

Termin: zrealizowano

3) Pod odpowiednią legendą przeprowadzone zostaną rozmowy operacyjne z wytypowanymi osobami ze środowiska motorniczych oraz dyspozytorów WPK celem pogłębienia znajomości figuranta, jego kontaktów, oddziaływania na załogę WPK oraz poznania jego zainteresowań, przyzwyczajień, słabości i skłonności itp.

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: 30 X [19]81

4) Współdziałając z S[ekcją] III tut[ejszego] Wydz[iału] III A) pogłębione zostanie rozpoznanie figuranta od strony kontaktów z Z[arzędem] R[egionu] Wielkopolska.

Wykona: por. E. Żuchowski

Termin: na bieżąco

5) Pogłębienie rozpoznania figuranta od strony miejsca zamieszkania poprzez wykorzystanie możliwości operacyjnych komisariatu IV [MO].

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: 30 X [19]81

6) Sprawdzenie figuranta w dostępnych nam kartotekach: BDO, ewidencji ludności, Wydz[iału] Paszportów, kartoteka kryminalna, Ruchu Drogowego, Izby Wyrzeźwień.

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: zrealizowano

7) Rozpoznanie rodziny figuranta, jego przeszłości, miejsc jego pobytu oraz pracy celem określenia motywów jego działania i dalszego poznania jego osobowości.

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: częściowo zrealizowano
pozostałe przedsięwzięcia zrealizowane
zostaną do 15 XI [19]81

8) Zastosowanie „W” celem dalszego rozpoznania jego kontaktów ewentualnych wrogich treści przekazywanych tą drogą lub innych kompromitujących materiałów.

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: zrealizowano

9) Zastosowanie „B” celem dalszego rozpoznania ze szczególnym uwzględnieniem kontaktów z przedstawicielami grup antysocjalistycznych lub innymi

wrogo działającymi grupami oraz dokumentowanie jego ewentualnej wrogiej działalności lub sytuacji go kompromitujących.

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: częściowo zrealizowano
dalsza realizacja uzależniona od potrzeb

10) Wykorzystując posiadane środki i możliwości operacyjne oraz ewentualne materiały kompromitujące figuranta, będzie osłabiana jego pozycja m.in. w miejscu pracy i zamieszkania oraz neutralizowana ewentualna wroga działalność.

Wykona: ppor. J[an] Bielak

Termin: uzależniony od przebiegu sprawy

11) Z figurantem przeprowadzona zostanie rozmowa profilaktyczno-ostrzegawcza celem wyjaśnienia i pełnego rozpoznania motywów działania figuranta, dalszej jego neutralizacji oraz ewentualnego podjęcia dialogu operacyjnego.

Wykona: ppor. J[an] Bielak,
por. Żuchowski

Termin: uzależniony od przebiegu sprawy

Plan ma charakter ramowy, ewentualne zmiany w sytuacji operacyjnej uwzględnione zostaną w uzupełnieniu.

[podpis nieczytelny]
16 X [19]81

Insp[ektor] S[ekcji] III W[ydziału] III A
ppor. J[an] Bielak

Źródło: AIPN Po, 00/8/1289, k. 12–14.